

Alexandru ZUB

EMINESCU ȘI IDENTITATEA NAȚIONALĂ

Recenta comemorare a Poetului, la douăsprezece decenii de la moarte, se cuvine reținută sub mai multe aspecte. Primul și cel mai de seamă ar putea fi încheierea operației de facsimilare a *caietelor*, sugerată încă de N. Iorga, subînțeleasă de G. Călinescu și concepută efectiv de C. Noica, într-un timp deloc prielnic unei asemenea restituții. Din fericire, ideea a găsit în criticul Eugen Simion nu numai acel entuziasm cărturăresc indispensabil pentru realizarea proiectului, dar și voința necesară pentru a-l duce la capăt, în plină recesiune și în condiții nu tocmai favorabile. Academia Română a putut marca deci momentul, cu discreție și demnitate, cum a făcut și în alte ocazii analoage, convinsă fiind că celebrarea marilor valori este o datorie inalienabilă. Trebuie spus, pe de altă parte, că societatea civilă a fost destul de reținută în gesturi comemorative, poate sub înfrurirea tabloidelor dispuse mai curînd să persifleze și să batjocorească. Nu se putea pierde prilejul de a ironiza un eventual atașament față de „poetul național“, propensiunea conservatoare a publicistului de la *Timpul*, xenofobia etc. Motivele pentru care Eminescu a suferit drastice amputări editoriale și distorsiuni interpretative au fost readuse în actualitate, deschis ori pieziș, de astă dată în numele libertății de opinie. Ideile sale despre stat, patrie, specific național, între altele, se aflau la îndemîna oricui pentru a-l discreditat pe scriitor. Să ne oprim aici numai la câteva elemente privind discursul identitar, ca parte a cunoașterii de sine, elemente la care am mai avut ocazia de a ne referi sumar¹.

Tema identității românești e desigur una din cele mai delicate, la Eminescu, dat fiind că o găsim peste tot în scrisul său, iar exegeza acumulată, imensă, n-a făcut decît să o complice mereu. Împrejurări ce țin de biografia poetului, dar și de epocă, motivează oarecum atașamentul său timpuriu la valorile naționale, încă din vremea cînd ucenicea pe lîngă Aron Pumnul, la gimnaziul din Cernăuți, moment fatidic al devenirii sale, fiindcă prin acel erudit, el s-a putut apropia de resurecția românească din Ardeal, cu care avea să se identifice oarecum. Nu putem aborda, aici, mulțimea temelor identitare prezente în scrisul său, nici controversale ce subzistă încă în acest domeniu, unele privind însăși paternitatea textelor. Pregătirea ediției academice și studiile aferente au adus însă limpeziri importante, stimulînd noi investigații².

Cu sinteza din 1941, G. Călinescu construia o hartă, cea mai clară, a poporului român, într-un timp de impas național, cum spunea chiar autorul, adăugînd că oferea astfel răspuns la „o prea lungă desconsiderare de noi înșine“. În marii creatori, diseminați pe harta spirituală, identificase tocmai de aceea pe „eternii noștri păzitori ai solului veșnic“³. Sînt cuvinte extrase din prefața iscălită la 24 ianuarie 1941, în chiar ziua Unirii și înainte ca rebeliunea armată din capitală să se fi stîns cu totul. Un îndemn la creație, reconfortant, se degaja din marea sinteză, încheiată anume cu un capitol despre *specificul național*, în care dezavua din nou „neîncrederea în noi înșine“, inculcată de străini și alimentînd tot felul de complexe⁴. Tema specificului, observa Călinescu, se deplasează încet dar continuu, reclamînd efort de înțelegere în

plan comparatist⁵. „În fond, sîntem geți și e mai bine a spune că, în felul nostru, am primit și noi succesiunea spiritului roman, pe care trebuie să-l continuăm de la longitudinea reală, fără mimetisme anacronice. Spiritului gallic și brit trebuie să-i corespundă aici, prin sporire, spiritul getic. Căci să nu uităm că pe columna lui Traian, noi, dacii, sîntem în lanțuri“⁶. Accentul pus pe fibra latină avea nu doar un sens patriotic, ci era motivat totodată științific: „Cum să ne explicăm atunci unitatea de limbă a poporului nostru, de vom admite că el a fost adus din diferite colțuri ale lumii romane?“⁷ Creația lingvistică a românilor el o compara cu „împărăteasa bogată căreia multe popoare i-au plătit dare în metal aur, pe cînd ea pare a nu fi dat nimănui nimic. Dar metalul aur ea l-a tipărit în tiparul ei propriu și e azi al ei, pentru că tot poartă efigia ei neschimbată, neschimbabilă chiar. A o dezbrăca de averile pe care, economică și chibzuită, le-a adunat în mii de ani, însemnează a o face din împărăteasă cerșetoare“⁸. În perspectiva duratei lungi, unica valabilă în *etnoistorie*, „nu noi sîntem stăpînii limbii, ci limba e stăpîna noastră“, un sanctuar al devoțiunii, „o gingașă și frumoasă zidire“, „floarea sufletului etnic“⁹.

Mutațiile impuse de timp se cuvin deci luate în seamă. N. Iorga l-a citit nu o dată în cheie generaționistă, sensibil cum era la schimbările de orizont socio-cultural și de sensibilitate în raport cu valorile trecutului¹⁰. „Veșnic nou“, astfel îi apărea și spre finele vieții sale, atît de tumultuoasă, cînd se punea un anume preț pe „împrumuturi“, iar marele exeget putea conchide că ne aflăm „abia la începutul înțelegerii fenomenului Eminescu“¹¹.

În adevăr, după o jumătate de secol, moștenirea eminesciană se prezenta ca un cîmp prea puțin lucrat, pe care editorii căutau să-l sistematizeze pe cît posibil (Perpessicius ș.a.), punîndu-l la dispoziția criticii și a istoriei literare. Națiunea continua să rămînă în miezul discursului identitar, iar ideologia „naționalistă“ găsea în Eminescu un reper de neocolit¹², afin cu discursurile produse în epocă de Kogălniceanu și Hasdeu, în posteritate de un Mircea Eliade¹³.

Identitatea de neam el o subsuma – în *Geniu pustiu* – unei vizuni ample, în care lumea îi apărea ca „o prismă cu mii de colori, un curcubeu cu mii de nuanțe. Națiunile nu sînt decît nuanțele prismatice ale omenirii, și deosebirea dintre ele e atît de naturală, atît de explicabilă, cum putem explica din împrejurări anumite diferențele dintre individ și individ“¹⁴. Asemănările definesc ansamblul umanității, deosebirile alimentează specificul național. Tentația „elitei“ din epocă era cosmopolitismul, pe cînd lumea satului („România profundă“) înclina să se apere apelînd la tradiție, folclor, solidaritate religioasă, elemente ce defineau, în termenii „noii istorii“, lunga durată. În această perspectivă a și gîndit Eminescu acel „dodecameron dramatic“, din care se cunosc numai unele secvențe: *Genaia, Decebal, Ovidiu în Dacia, Crucea în Dacia, Joe și Crist, Dochia și Mușat, Bogdan Dragoș, Mira, Ștefan, Musa și codrul, Grue Singer, Alexandru Lăpușeanu, Cel din urmă Mușatin, Mureșanu, Demon și Înger, Miradoniz, Memento mori*¹⁵. Fiindcă istoria neamului său se vădea plină de

„sărituri dezordonate“, poetul era ispitit să-i umple golurile, să-i refacă literar unitatea ideală. Creația autentică necesită colaborarea timpului, mai cu seamă în plan etnocultural. Lipsa de continuitate, sesizată de Eminescu în trecut, avea să se manifeste și în perioada interbelică, după cum va susține Eliade în *Itinerariu spiritual* și alte scrieri¹⁶.

Punând accent pe identitatea proprie, la nivel individual și național totodată, el vesteja cu orice ocazie formele false, imitația sterilă, abandonul valorilor proprii, fără să manifeste dispreț pentru alte neamuri¹⁷. „Xenofobia“ lui, câtă a fost în adevăr, ține de nevoia afirmării clasei de mijloc, în care publicistul vedea un garant al propășirii naționale¹⁸.

Unii exegeți mai noi au înțeles că nu se poate miza prea mult și fără riscuri pe „excepționalismul românesc“, că dimensiunea respectivă nu constituie o valoare în sine, un dat imuabil. Eminescu, în această perspectivă, ar fi un caz emblematic, a cărui posteritate dă loc la poziționări critice dintre cele mai diverse¹⁹.

Notele de lectură, însemnările bibliografice și comentariile legate de trecutul românesc, adesea în context european, indică o certă intenție de a sistematiza totul într-o istorie a neamului său²⁰. Un portret colectiv se degajă din „fragmentele“ respective, ca și din marele proiect de restituție printr-o suită de piese dramatice. Însemnările de acest fel, risipite în manuscrise, nu sînt puține. „Problema aromânească“, pusă de Eminescu mai ales în relație cu țaratul româno-bulgar condus de Asănești, contează nu mai puțin în definirea discursului său identitar²¹. Surse austro-germane de ultimă oră și maximă competență i-au înlesnit opinii demne de tot interesul, pe linia raportării acelei probleme la destinul „romanității orientale“, sintagmă ce avea să-și facă drum în istoriografie mai ales prin N. Iorga ș.a.²²

L-au interesat nu numai românii din spațiul carpato-danubiano-pontic, ci deopotrivă conaționalii rămași în afara acestui areal, ca insule romanice, în cadrul altor state: aromânii, meglenoromânii, istroromânii, românii din Banatul sîrbesc, din Ucraina subcarpatică, din guberniile rusești, din Moravia²³.

Articolele despre Basarabia, scrise pe timpul războiului de independență, se întemeiau pe o veritabilă cercetare istorică, adusă la zi prin apel la documente și interpretări, dincolo de motivația lor imediată²⁴.

Note:

1. Alexandru Zub, *Eminescu: glose istorico-culturale*, Chișinău, 1994.

2. Cf. Petru Creția, *Testamentul unui eminescolog*, București, Humanitas, 1998.

3. G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, Madrid, Paris, Roma, Ed. Nagard, 1980, p. 9.

4. *Ibidem*, p. 885. A se vedea considerațiile lui Mircea Martin din *G. Călinescu și „complexele“ literaturii române*, București, Albatros, 1980.

5. G. Călinescu, *op. cit.*, p. 888.

6. *Ibidem*.

7. Eminescu, *Fragmentarium*, București, 1981, p. 253.

8. *Ibidem*, p. 241.

9. *Ibidem*.

10. N. Iorga, *Eminescu*, ed. Nicolae Liu, Iași, Junimea, 1981, p. 82-86, 130-131, 132-142, 147-149.

11. *Ibidem*, p. 149.

12. D. Murărașu, *Naționalismul lui Eminescu*, București, 1923, ed. nouă, 1994.

13. Cf. Livia Cotorcea, *Mihai Eminescu despre identitatea de neam*, în vol. *Căutînd desăvîrșirea. Studii și articole*, Iași, Opera Magna, 2006, p. 91-106.

14. Eminescu, *Proză literară*, Timișoara, Fada, 1988, p. 348.

15. Cf. Livia Cotorcea, *op. cit.*, p. 97.

16. M. Eliade, *Itinerariu spiritual*, în *Dreptul la memorie* în lectura lui Iordan Chimet, IV, Cluj-Napoca, Dacia, 1993, p. 458-499. Vezi și reacțiile la *Itinerariu*, *ibidem*, p. 500-549.

17. Dumitru Murărașu, *op. cit.*

18. *Ibidem*, p. 114-119. Vezi mai ales G. Călinescu, *Mihai Eminescu. Studii și articole*, Iași, Junimea, 1978, p. 149-152.

19. Iulian Costache, *Eminescu. Negocierea unei imagini*, București, Cartea Românească, 2008, p. 5-23.

20. Eminescu, *Fragmentarium*, p. 555-622.

21. Nicolae-Șerban Tanașoca, *Mihai Eminescu și romanitatea balcanică*, în vol. M. Eminescu, *Istorie și destin*, Galați, Porto-Franco, 1993, p. 5-9.

22. N. Iorga, *Istoria românilor și a romanității orientale*, I, București, 1936.

23. M. Eminescu, *Românii din afara granițelor țării*, București, Saeculum I.O., 1998.

24. Idem, *Basarabia, pămînt românesc samavolnic răpit*, ed. D. Vatamaniuc, București, Saeculum I.O., 1997; idem, *Sfîntul pămînt al Transilvaniei. Transilvania sub dualismul austro-ungar, antologie*, București, Saeculum I.O., 1997; idem, *Românii din afara granițelor țării și unitatea spirituală-națională*, antologie D. Vatamaniuc, București, Saeculum I.O., 1998; Mihai Lozbă, *Romanitatea orientală în perspectivă eminesciană*, Iași, PIM, 2008.

25. *Mihai Eminescu despre cultură și artă*, Iași, 1970, p. 7-9, 22-26, 80-84, 90-94, 213-215, 262-264, 269-270 etc.

26. D. Vatamaniuc, *Cuvînt înainte*, în vol. *Fragmentarium*, p. 7-16.

27. Cf. Alexandru Zub, *op. cit.*, p. 40-44.

28. Eminescu, *Fragmentarium*, p. 558-559.

29. *Ibidem*, p. 242-243.

Discursul său pe această temă se vedește deschis și coerent, fie că e vorba de naționalitate ca atare, de spirit public, de literatură, de istorie și slujitorii săi (Bălcescu, Hasdeu, Jung, Laurian etc.), de polemica dintre „naționali și cosmopoliți“ sau chiar de „geniul național“, scrutat prin „binoclul“ duratei mitice²⁵.

Din cultura română, Eminescu preluase destule elemente, fie și prin crestomația lui Aron Pumnul, a cărui apropiere intelectuală a contat, desigur, în anii formației sale. Experiența germană, începută cumva chiar la Cernăuți, continuată la Viena și la Berlin, într-o vreme cînd germanismul se afla în expansiune, iar cultura respectivă începuse a da tonul în Europa, l-a deschis pe tînărul *studiosus* spre cunoașterea cît mai profundă a lumii, sub toate aspectele. Specialiștii îl arată prezent la cursurile de economie națională (E. Dühring), egiptologie (K.R. Lepsius), istorie modernă (J.G. Droysen), istoria artelor (K. Werder) și la alte domenii, indicînd o mare sete cognitivă și un efort intelectual pe măsură²⁶. Ca și colegii săi I. Slavici și A.D. Xenopol, el a manifestat interes pentru etnopsihologie, știință *in statu nascendi*, care avea să cunoască zelatori și în spațiul românesc²⁷.

Tema identității colective se nutrește, în epocă, din evoluția cunoașterii omului, dar și din schimbările geopolitice de pe continent, lumea germană, lumea italiană și lumea românească reprezentînd cele mai notorii cazuri sub acest aspect. Nu e surprinzător faptul că s-au emis, peste tot, discursuri identitare ce descriau un vast spectru, nu o dată în forme incompatibile cu nevoia de armonie internațională. „E condițiunea absolută a istoriei naționale ca să ție cont de mișcările sufletești a[le] unei națiuni, de toată unirea impresiunilor pe care le produc împrejurări și întîmplări în sufletul ei“. Fără ele („călăuză în labirintul istoriei“) nu se poate înțelege „individualitatea națională, nici nu se poate cugeta măcar“²⁸. Sensul devenirii acesteia e unul organic, integrativ, creator.

Între nepăsarea colectivă și ideile apriori, puse în circulație de „bonjurisți“, dilema lumii noastre părea să rămîna insolubilă, momentan, opina Eminescu, atent la inconvenientele ce rezultau din supraevaluarea „celuilalt“²⁹. Relația cu alteritatea constituie miezul tare al istoriei, modificînd mereu discursul identitar. O regăsim peste tot, ca un leitmotiv, în opera lui Eminescu, unul ce invită desigur la noi abordări.